

Stereotypy płci w okresie średniego dzieciństwa

BARBARA SZMIGIELSKA

Instytut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

MARTA TOMASZEK

Instytut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

STRESZCZENIE

Celem prezentowanych badań było ustalenie zawartości treściowej stereotypów kobiet i mężczyzn u dzieci w wieku 5–7 lat. Przebadano 30 dziewcząt oraz 29 chłopców kwestionariuszem Szmigielskiej (2009), który zawiera pozycje opisujące cechy psychiczne, czynności codzienne, zawody, przedmioty oraz cechy wyglądu związane ze stereotypami płci. Analiza uzyskanych wyników wskazuje, że zawartość treściowa stereotypów obu płci wśród dzieci obejmuje głównie czynności codzienne związane z rolą płciową. W zakresie pozostałych kategorii istnieje tendencja do przypisywania charakterystyk jako wspólnych dla obojga płci. Nie wykazano istotnych różnic w treści stereotypów kobiet i mężczyzn wśród badanych dziewcząt i chłopców.

Słowa kluczowe: stereotypy płciowe, rola płciowa, średnie dzieciństwo

WPROWADZENIE

W długiej tradycji badań nad stereotypami można wyróżnić trzy główne nurty, w obrębie których przyczyny powstawania stereotypów i konsekwencje ich stosowania są ujmowane w nieco odmienny sposób. Są to: nurt

motywacyjny, społeczno-kulturowy i poznawczy (Deaux, Kite, 2002). U podstaw prezentowanych w artykule badań leżą dwa ostatnie z wymienionych.

Zgodnie z podejściem społeczno-kulturowym w badaniu stereotypów (Ashmore, Del Boca, 1981; Williams, Best, 1982) przekonania na temat różnic płciowych powstają pod wpływem oddziaływań zewnętrznych – w procesie socjalizacji przebiegającym głównie w środowisku rodzinnym, szkolnym i pod wpływem środków społecznego przekazu. Celem badań prowadzonych w tym nurcie jest poznanie zawartości schematu płci.

W podejściu poznawczym (Fiske, Taylor, 1991; Tajfel, 1969) przyjmuje się, że przekonania na temat różnic płciowych powstają na podłożu wrodzonej zdolności człowieka do przetwarzania informacji i klasyfikowania obiektów rzeczywistości w taki sposób, aby lepiej radzić sobie ze złożonością otaczającego świata. Celem badań prowadzonych w tym paradygmacie jest poznanie, w jaki sposób jest dokonywana kategoryzacja schematu płci i w jaki sposób informacje związane z tym schematem są wykorzystywane w funkcjonowaniu jednostki.

Stereotypy płciowe można zdefiniować jako uproszczone sądy i koncepcje na temat za-

chowań kobiet i mężczyzn, które są nabywane w procesie socjalizacji w danym społeczeństwie i które podziela ogół tego społeczeństwa. Mają one złożoną strukturę, na którą składają się cztery komponenty: cech, ról i zachowań, wyglądu oraz zawodów, posiadające kobiece i męski odpowiednik (Deaux, Lewis, 1984).

NABYWANIE STEREOTYPÓW W DZIECIŃSTWIE

Proces nabywania stereotypów płci rozpoczyna się na wczesnym etapie rozwoju i przebiega niemal równocześnie z procesem zdobywania przez dzieci wiedzy na temat płci – jej rozpoznawania, a potem jej wiązania z wyglądem, zachowaniami i cechami. W okresie przedszkolnym dzieci z jednej strony odkrywają własną płeć oraz jej niezmienność, z drugiej zaś gromadzą wiedzę na temat tego, co w danej kulturze jest typowe dla kobiet i mężczyzn. Informacje na ten temat dzieci czerpią z obserwacji osób dorosłych, zasłyszanych komentarzy, a także z mediów (Bee, 2004).

Do 3 roku życia dzieci nabywają umiejętność nazywania własnej płci oraz płci innych osób. Świadczy to o rozwoju tożsamości płciowej. Rok później zaczynają rozumieć, że ich płeć nie zmieni się w biegu życia, co jest traktowane jako dowód na ukształtowanie się poczucia stabilności płci (Slaby, Frey, 1975). Około 5–6 roku życia dzieci odkrywają stałość płci, co oznacza, że nabywają przekonania o jej niezmienności, mimo zmian w wyglądzie fizycznym lub prezentowaniu zachowań kojarzonych z płcią przeciwną (De Lisi, Gallagher, 1991; Ruble *et. al.*, 2007).

Zdaniem Martin, Wood i Little (1990) istnieje określony wzorzec rozwoju stereotypów płci. W pierwszym etapie dziecko poznaje zachowania i cechy bezpośrednio związane z każdą płcią. W etapie drugim dziecko dysponuje autostereotypem, ale brak mu stereotypu płci przeciwnej. Dopiero w trzecim etapie jest ono zdolne do dokonywania stereotypowych ocen zarówno w stosunku do kobiet,

jak i mężczyzn. Powyższa tendencja rozwojowa jest uzależniona od doświadczeń społecznych dzieci oraz stopnia konkretności charakterystyk, które mają być zakwalifikowane jako męskie bądź kobiece.

Wraz z wejściem w wiek przedszkolny dzieci nabywają wiedzę o roli rodzajowej, czyli o tym, że męskość i kobiecość stanowią odrębne kategorie i pewne przedmioty oraz zajęcia są uważane za bardziej odpowiednie dla jednej płci niż dla drugiej (O'Brien, Huston, 1985). Tak więc już u 3-latków można zauważyć pewne oznaki stereotypizacji płciowej.

Poniżej 5 roku życia tylko nieliczne dzieci potrafią kategoryzować cechy psychiczne takie jak: agresja, dominacja, uprzejmość czy emocjonalność jako bardziej męskie lub kobiece. Zdolność do tego typu klasyfikowania wzrasta stopniowo od 5 roku życia. Cechy takie jak czułość i łagodność (charakterystyki kobiece) oraz siła i agresywność (charakterystyki męskie) dzieci przyswajają stosunkowo wcześniej, innych, mniej typowych, uczą się w późniejszym wieku (Best, Williams, 2002).

Nabywanie stereotypów płciowych jest procesem ciągłym – wraz z rozwojem stopniowo zwiększają się liczba i złożoność koncepcji kobiecości i męskości; wzrasta też zdolność do elastycznego stosowania stereotypów. Młodsze dzieci mają trudność z uwzględnianiem wyjątków oraz podobieństw w obrazie kobiet i mężczyzn, przez co kategoryzują zachowania oraz cechy dychotomicznie. Jest to zgodne z ich przedoperacyjnym sposobem myślenia (Piaget, 2005). W okresie przedszkolnym dzieci bardziej pozytywnie oceniają zachowania zgodne ze standardami odpowiednimi dla własnej płci (Kosakowska, 2004) i postawa taka jest silniejsza u chłopców. Przypuszcza się, że ma to związek z postrzeganiem przez nich węższego zakresu zachowań odpowiednich dla danej płci, wynikającego z faktu, iż na chłopców wywiera się większą presję aby przyjęli typowe, aprobowane społecznie role rodzajowe (Levy, Taylor, Gelman, 1995). Większą elastyczność w ocenach obserwuje się dopiero w wieku szkolnym (Trautner *et. al.*, 2005).

UWARUNKOWANIA STEREOTYPÓW

Wśród uwarunkowań leżących u podstaw powstawania, a następnie wzbogacania zawartości treściowej stereotypów płci wymienia się głównie czynniki społeczne. Całe społeczeństwo, a w nim zwłaszcza rodzina i środki społecznego przekazu, dostarcza dzieciom wzorców ról, cech, zawodów i zachowań związanych z płcią (Brannon, 2002).

We współczesnym świecie dychotomiczne podziały na role typowo męskie i typowo kobiece stopniowo się zacierają. Dotyczy to głównie cech wyglądu, podziału ról społecznych i stylu życia (Pankowska, 2005). Dynamiczna businesswoman nastawiona na sukcesy zawodowe, kobieta żołnierz, uczuciowy ojciec na urlopie opiekuńczym zajmujący się domem i dziećmi, mężczyźni noszący długie włosy i biżuterię, kobiety w męskich strojach i fryzurach czy w końcu dziewczęta i chłopcy należący do subkultury emo niewiele różniący się wyglądem zewnętrznym tworzą środowisko, w którym współczesne dziecko się rozwija.

Kobiety w ostatnich kilkudziesięciu latach z jednej strony rozszerzyły zakres swojej roli o aktywność zawodową, większą niezależność i zaangażowanie w sprawy publiczne – czyli o rodzaje aktywności i atrybuty wcześniej zarezerwowane dla mężczyzn. Z drugiej strony nie zrezygnowały one z głównych wyznaczników tradycyjnej kobiecości (Pankowska, 2005).

Badacze coraz częściej wskazują także na istnienie nowoczesnego stereotypu męskiego, wyposażonego w takie cechy, jak: opiekuńczość, delikatność i wrażliwość, przy równoczesnej sile psychicznej i koncentracji na pracy zawodowej (Badinter, 1993). Stereotyp męski w ostatnich latach jest wzbogacany o charakterystyki wcześniej zarezerwowane dla kobiet. Już małe dzieci przejawiają tendencję do prezentowania mężczyzn w niestereotypowych czynnościach i opisywania w sposób niezgodny ze stereotypowymi cechami męskimi (Chybicka, 2008).

Analiza opisanych wyżej tendencji obserwowanych we współczesnym społeczeń-

stwie skłania do postawienia pytania o to, czy dzieci, gromadząc informacje pochodzące z bezpośrednich doświadczeń z przedstawicielami obojga płci, kategoryzują elementy otoczenia w sposób dychotomiczny, czy też kategoria „męskie–kobiece” jest uzupełniana przez kategorię „wspólne”.

METODA

Problem

Zgodnie z założeniami poznawczego oraz społeczno-kulturowego podejścia do badania stereotypów, w prezentowanych badaniach próbowano ustalić, jaki jest zakres wiedzy współczesnych przedszkolaków na temat płci. Pytania badawcze zostały sformułowane następująco:

1. Jaka jest zawartość treściowa posiadanych przez dzieci w wieku przedszkolnym stereotypów w zakresie komponentów kobiecych i męskich cech psychicznych, czynności codziennych, charakterystycznych przedmiotów, wykonywanych zawodów oraz cech związanych z wyglądem?
2. Czy istnieją różnice międzypłciowe w zakresie treści posiadanych przez dzieci stereotypów?

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 59 dzieci (30 dziewczynek i 29 chłopców) w wieku między 5 a 7 rokiem życia (średni wiek: 6,6). Badanie prowadzono na terenie dwóch krakowskich przedszkoli.

Narzędzie

Do badania stereotypów płci wykorzystano skonstruowane na potrzeby tego badania narzędzie Szmigielskiej (2009). Kwestionariusz zawiera 84 pozycje opisujące cechy psychiczne, czynności codzienne, zawody, przedmioty oraz cechy wyglądu związane ze stereotypami płci. Charakterystyki te zostały wybrane z puli wyjściowej 100 pozycji zawierającej charakterystyki wymieniane w literaturze przedmiotu oraz pochodzące z codziennych obserwacji. Wyboru dokonali studenci psy-

chologii. Uwzględniono zarówno te pozycje, które zdecydowana większość przypisywała określonej płci, jak i te, które uznano za wspólne dla obu płci. Dziecko, odpowiadając na pytanie badacza, decyduje, w jakim zakresie opisywana cecha, przedmiot czy czynność jest dychotomiczna, a w jakim można ją przypisać obu płciom. Wstępne badania z użyciem narzędzia przeprowadzone przez Tomaszek (2009) pokazały, że przedszkolaki rozumieją wszystkie polecenia badacza i wykonują je z dużym zainteresowaniem.

Kwestionariusz ma zróżnicowany charakter: w celu utrzymania uwagi dziecka wprowadzono różny sposób zadawania pytań (tylko pytanie lub pytanie i związana z nim ilustracja na ekranie komputera) i udzielania odpowiedzi (werbalnie lub za pomocą sortowania). Narzędzie składa się z trzech części:

1) opisy cech psychicznych zawarte w pytaniu (20 pozycji). Dziecko udziela odpowiedzi słownej;

2) opisy codziennych czynności zawarte w pytaniu (18 pozycji). Dziecko udziela odpowiedzi poprzez wrzucenie kulki do jednego z trzech kolorowych pudełek;

3) prezentacja multimedialna, zawierająca obrazki odnoszące się do przedmiotów (14), zawodów (17) i cech wyglądu (15). Dziecko, patrząc na dany obrazek na monitorze komputera, odpowiada na pytania badacza (obrazki są przemieszane).

Kolejność zadawania pytań jest następująca: codzienne czynności, cechy psychiczne, przedmioty, zawody, cechy wyglądu.

WYNIKI

W celu uzyskania odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze, sprawdzono, czy poszczególne cechy psychiczne, czynności codzienne, przedmioty, zawody oraz cechy wyglądu są oceniane przez badanych jako męskie, kobiece czy też zarówno kobiece, jak i męskie. Poszczególne określenia należące do wymienionych grup przeanalizowano pojedynczo przy użyciu testu zgodności chi-kwadrat.

Poszukując odpowiedzi na drugie z postawionych pytań badawczych, sprawdzono, czy

dziewczęta i chłopcy różnią się między sobą w ocenie kobiecości/męskości poszczególnych określeń. Analizy dokonano za pomocą testu niezależności chi-kwadrat. Poniżej przedstawiono szczegółowe wyniki.

Analiza stwierdzeń należących do kategorii **cechy psychiczne** wykazała, że najwięcej cech (8 spośród 20) badani wskazali jako charakterystyczne zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn. Jako cechy wspólne zostały zakwalifikowane: chwalenie się ($\chi^2 = 38,27$; $p < 0,001$), czułość ($\chi^2 = 25,05$; $p < 0,001$), wdzięczność ($\chi^2 = 13,66$; $p < 0,01$), współpraca ($\chi^2 = 12,24$; $p < 0,01$), empatia ($\chi^2 = 13,86$; $p < 0,01$), zmienność ($\chi^2 = 8,17$; $p < 0,05$), hałaśliwość ($\chi^2 = 14,88$; $p < 0,01$) oraz dominacja ($\chi^2 = 9,08$; $p < 0,05$).

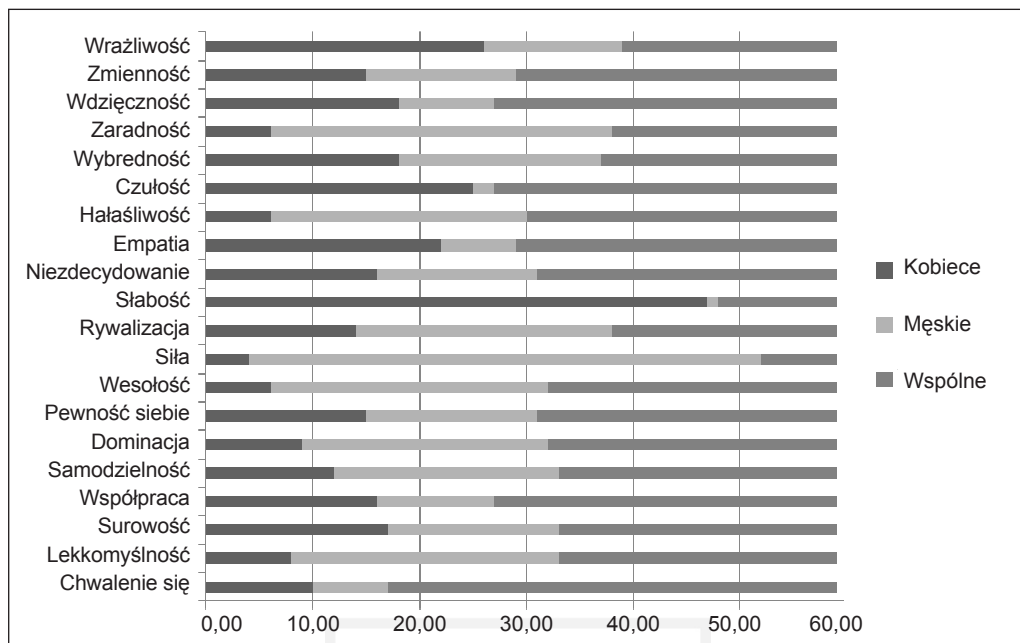
Siła ($\chi^2 = 61,46$; $p < 0,001$) i zaradność ($\chi^2 = 17,32$; $p < 0,001$) zostały ocenione jako cechy typowe dla przedstawicieli płci męskiej.

Słabość ($\chi^2 = 59,53$; $p < 0,001$) została z kolei wskazana jako cecha charakterystyczna tylko dla kobiet. Zestawienie częstości wyborów dokonywanych przez badane dzieci w kategorii „cechy psychiczne” przedstawiono na rysunku 1.

Przeanalizowano również, czy dziewczęta i chłopcy różnią się w sposobie klasyfikowania cech psychicznych jako męskich, kobiecych bądź wspólnych dla obu płci. Wykazano, że takie cechy, jak: siła ($\chi^2 = 6,02$; $p < 0,05$) i samodzielność ($\chi^2 = 7,46$; $p < 0,05$) zostały uznane przez chłopców jako bardziej męskie. Pozostałe cechy zarówno chłopcy, jak i dziewczęta ocenili tak samo.

W kategorii „czynności codzienne” najwięcej (8 spośród 18) zostało wskazanych jako wykonywane przez kobiety. Według przedszkolaków kobiety częściej zmywają naczynia ($\chi^2 = 18,46$; $p < 0,001$), prasują ($\chi^2 = 8,97$; $p < 0,01$), sprzątaję mieszkanie ($\chi^2 = 35,83$; $p < 0,001$), gotują obiady ($\chi^2 = 26,88$; $p < 0,001$), wieszają firanki ($\chi^2 = 21,59$; $p < 0,001$), robią pranie ($\chi^2 = 26,88$; $p < 0,001$), pomagają dzieciom w odrabianiu lekcji ($\chi^2 = 18,54$; $p < 0,001$) oraz opiekują się małymi dziećmi ($\chi^2 = 17,22$; $p < 0,001$).

Jako czynności codzienne najczęściej wykonywane przez mężczyzn dzieci uznały

Rysunek 1. Zestawienie częstości wyborów dokonywanych w kategorii: cechy psychiczne

6 spośród 18 im przedstawionych. W grupie tej znalazło się: naprawianie zepsutych przedmiotów ($\chi^2 = 89,93$; $p < 0,001$), udrażnianie zatkanego zlewu ($\chi^2 = 74,88$; $p < 0,001$), wbijanie gwoździ ($\chi^2 = 57,39$; $p < 0,001$), wiercenie dziur w ścianie ($\chi^2 = 49,36$; $p < 0,001$), mycie samochodu ($\chi^2 = 47,22$; $p < 0,001$) oraz koszenie trawy w ogrodzie ($\chi^2 = 31,76$; $p < 0,001$).

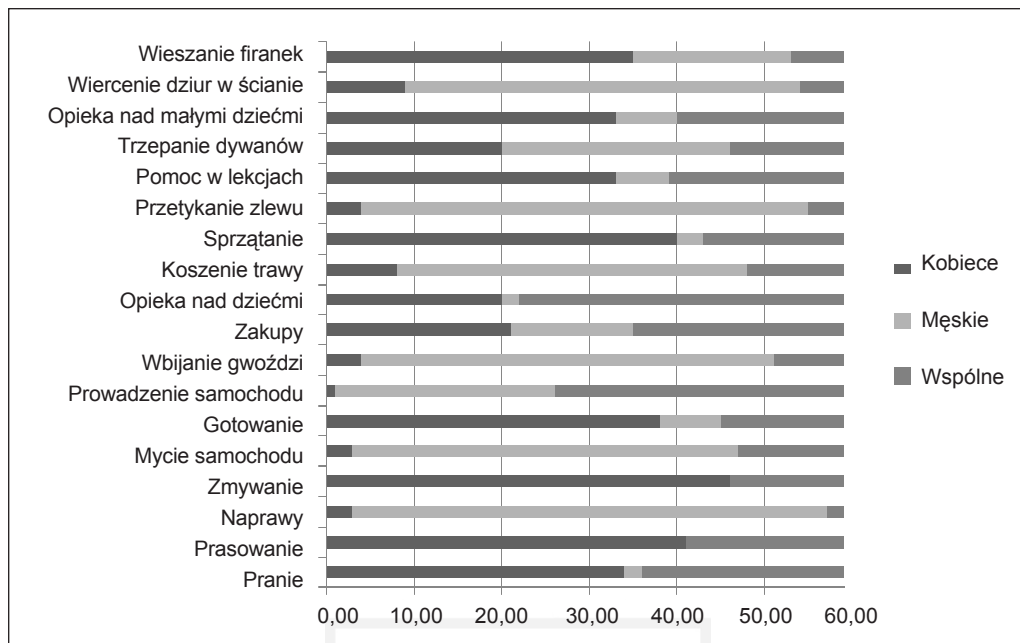
Zajmowanie się dziećmi ($\chi^2 = 31,15$; $p < 0,001$) oraz prowadzenie samochodu ($\chi^2 = 28,20$; $p < 0,001$) badani uznali za czynności, które wykonują zarówno kobiety, jak i mężczyźni. Szczegółowe zestawienie częstości wyborów dokonywanych przez badane dzieci w kategorii „czynności codzienne” przedstawiono na rysunku 2.

Analizy wskazały na istotne zależności między płcią dziecka a uznaniem danej czynności za typowo kobiecą, męską lub charakterystyczną dla obu płci w przypadku pięciu z przedstawionych im do oceny czynności. Dziewczęta częściej niż chłopcy uznawały za męskie takie czynności, jak: koszenie trawy

w ogrodzie ($\chi^2 = 10,58$; $p < 0,05$), wiercenie dziur w ścianie ($\chi^2 = 14,54$; $p < 0,05$) oraz wbijanie gwoździ ($\chi^2 = 7,71$; $p < 0,05$). Z kolei za bardziej kobiece uznaly robienie zakupów ($\chi^2 = 11,15$; $p < 0,05$). Chłopcy natomiast częściej od dziewcząt jako męskie zajęcie wskazywali trzepanie dywanów ($\chi^2 = 8,40$; $p < 0,05$).

W kategorii „przedmioty” najczęściej stwierdzeń (5 spośród 14) zostało przez większość badanych uznanych za używane równocześnie przez kobiety i mężczyzn. Jako przedmioty codziennego użytku charakterystyczne dla obojga płci najczęściej były wskazywane: komputer ($\chi^2 = 58,61$; $p < 0,001$), karty kredytowe ($\chi^2 = 53,53$; $p < 0,001$), telefon komórkowy ($\chi^2 = 31,36$; $p < 0,001$), kuchenka mikrofalowa ($\chi^2 = 29,42$; $p < 0,001$), a także kalkulator ($\chi^2 = 12,85$; $p < 0,001$).

Jako typowo kobiece akcesoria badani najczęściej wskazali kosmetyki ($\chi^2 = 88,17$; $p < 0,001$), lusterko ($\chi^2 = 25,78$; $p < 0,001$) oraz miotłę ($\chi^2 = 21,80$; $p < 0,001$).

Rysunek 2. Zestawienie częstości wyborów dokonywanych w kategorii: codzienne czynności

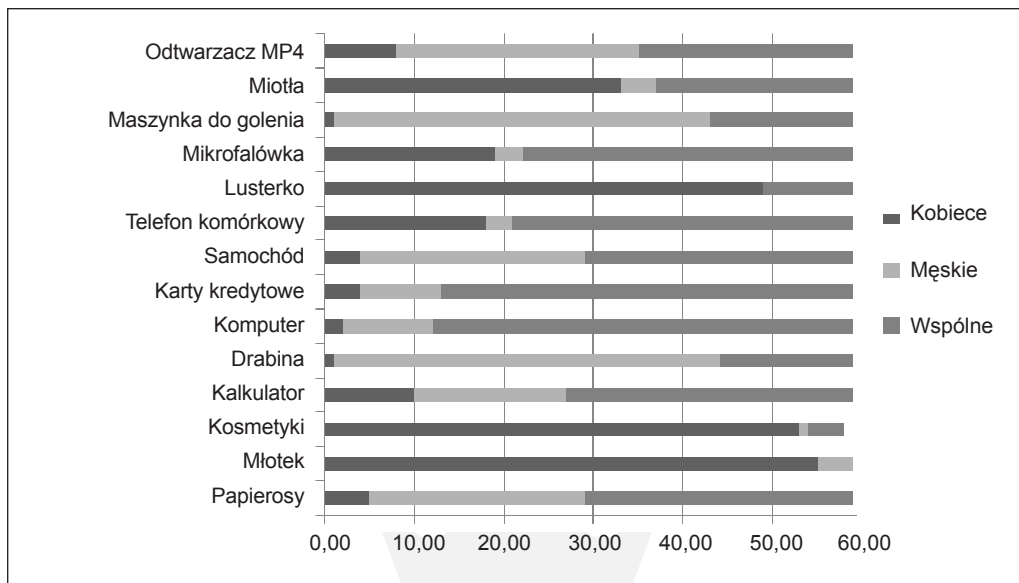
Przedmioty najczęściej kojarzone przez badanych z płcią męską to: młotek – wskazany przez zdecydowaną większość badanych ($\chi^2 = 44,08$; $p < 0,001$) – drabina ($\chi^2 = 46,51$; $p < 0,001$) oraz maszynka do golenia ($\chi^2 = 43,76$; $p < 0,001$). Szczegółowe zestawienie wyborów badanych w kategorii „przedmioty” przedstawiono na rysunku 3. Dziewczęta i chłopcy nie różnili się w sposobie klasyfikowania przedmiotów na kobiece, męskie lub odpowiednie dla przedstawicieli obojga płci.

W kategorii „zawody” badani najczęściej profesji (7 spośród 17) uznali za wykonywane zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn. Najczęściej przedstawiciele obojga płci zdaniem przedszkolaków: pracują w supermarkecie ($\chi^2 = 57,90$; $p < 0,001$), leczą ludzi ($\chi^2 = 38,07$; $p < 0,001$), pracują w bibliotece ($\chi^2 = 22,92$; $p < 0,001$), gotują w restauracji ($\chi^2 = 10,20$; $p < 0,01$), obcinają ludziom włosy ($\chi^2 = 15,49$; $p < 0,001$), piszą książki ($\chi^2 = 11,02$; $p < 0,01$), grają na skrzypcach ($\chi^2 = 6,64$; $p < 0,05$).

Według zdecydowanej większości badanych mężczyźni pracują w straży pożarnej ($\chi^2 = 34,32$; $p < 0,001$) oraz w warsztacie samochodowym ($\chi^2 = 37,44$; $p < 0,001$), żadne z badanych dzieci nie połączyło tej profesji tylko z kobietami, choć pojedyncze osoby uznawały wymieniane zajęcia za odpowiednie dla obojga płci. Mężczyźni najczęściej pracują także w policji ($\chi^2 = 27,49$; $p < 0,001$) oraz jeżdżą karetką ($\chi^2 = 24,44$; $p < 0,001$).

Praca przedszkolu została uznana przez większość przedszkolaków za najbardziej odpowiednią dla kobiet ($\chi^2 = 14,25$; $p < 0,001$), nikt z badanych nie kojarzył jej jako typowej dla mężczyzny, jedynie pojedyncze osoby uznały ją za możliwą do wykonywania przez przedstawicieli obojga płci. Do kobiecych zawodów należy zdaniem badanych również nauczanie dzieci w szkole ($\chi^2 = 26,62$; $p < 0,001$).

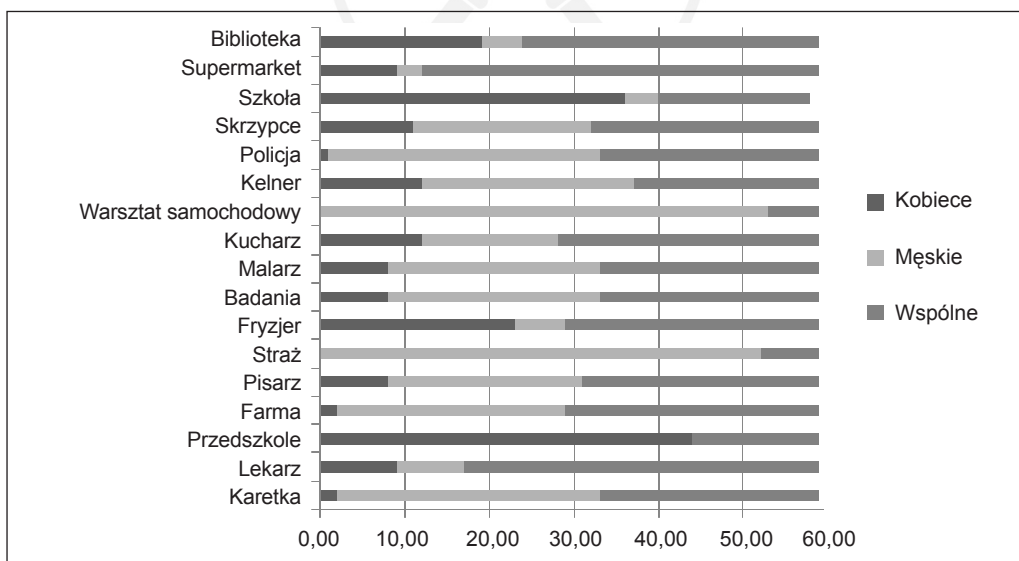
Praca na farmie, prowadzenie badań naukowych oraz malowanie obrazów to zawody również często wskazywane jako męskie oraz

Rysunek 3. Zestawienie częstości wyborów dokonywanych w kategorii: przedmioty

odpowiednie dla obu płci. Szczegółowe zestawienie częstości wyborów w tej kategorii zobrazowano na rysunku 4. Nie stwierdzono różnic międzypłciowych w sposobie kategoryzowania zawodów jako kobiece, męskie lub wspólne dla obu płci.

W kategorii cechy „wyglądu” najwięcej stwierżeń (5 spośród 15) zostało uznanych za charakterystyczne dla wyglądu zewnętrznego mężczyzny: koszula ($\chi^2 = 88,17$; $p < 0,001$), teczka ($\chi^2 = 59,53$; $p < 0,001$), krótkie spodenki ($\chi^2 = 58,61$; $p < 0,001$), czapka

Rysunek 4. Zestawienie częstości wyborów dokonywanych w kategorii: zawody

z daszkiem ($\chi^2 = 42,44$; $p < 0,001$), skarpetki ($\chi^2 = 29,93$; $p < 0,001$), tatuaż ($\chi^2 = 19,36$; $p < 0,001$).

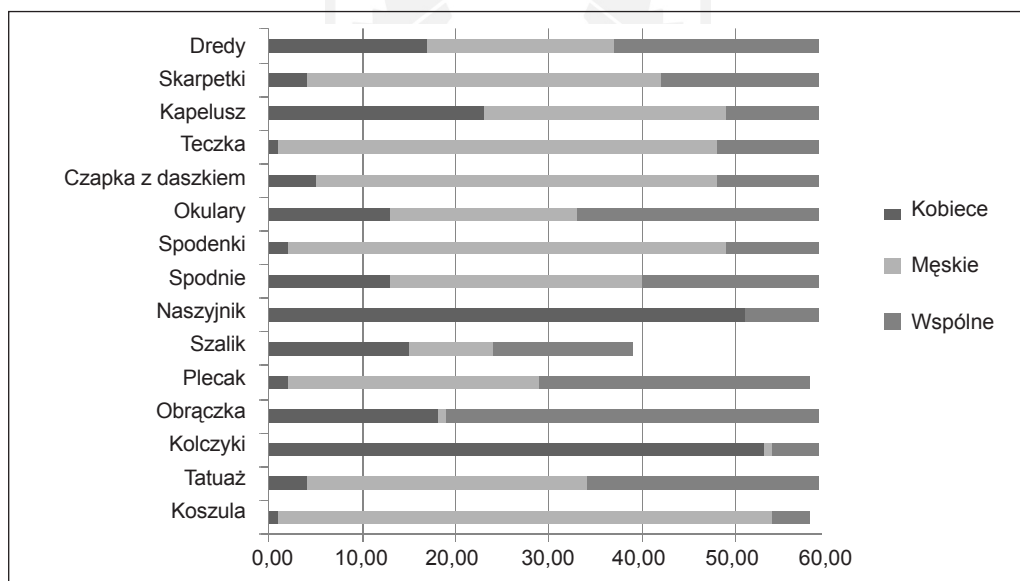
Zdecydowana większość badanych dzieci obojga płci wskazała na naszyjnik ($\chi^2 = 31,34$; $p < 0,001$) jako element typowy dla wyglądu zewnętrznego kobiet – żaden z badanych nie uznał tej ozdoby za typową jedynie dla mężczyzny, pojedyncze dzieci dopuszczały możliwość noszenia naszyjnika przez obie płcie. Drugim elementem najczęściej kojarzonym z wyglądem kobiety są kolczyki ($\chi^2 = 85,15$; $p < 0,001$).

Zdaniem przedszkolaków obrączka ($\chi^2 = 38,88$; $p < 0,001$) oraz szalik ($\chi^2 = 18,85$; $p < 0,001$) najczęściej charakteryzują wygląd zewnętrzny obu płci. Szczegółowe zestawienie wyborów jakich dokonywały badane dzieci w omawianej kategorii przedstawia rysunek 5. W kategorii cechy związane z wyglądem dziewczęta i chłopcy nie różnili się w swoich ocenach.

cech fizycznych związanych z wyglądem wiedzę pozwalającą na dokonywanie rozróżnień między charakterystykami kobiecymi, męskimi lub wspólnymi dla obojga płci.

Analizując zawartość treściową stereotypów związanych z płcią posiadanych przez badane dzieci w wieku przedszkolnym, można określić obraz typowej kobiety oraz typowego mężczyzny.

Stereotypową przedstawicielkę płci żeńskiej w zakresie cech psychicznych charakteryzuje słabość. Wykonywane przez nią czynności koncentrują się wokół obowiązków domowych. Przedmioty najczęściej kojarzone wyłącznie z kobietami można powiązać z kobiecymi czynnościami związanymi z dbaniem o wygląd (kosmetyki i lusterko) oraz utrzymaniem porządku w domu (miotła). W sferze zawodowej kobiety najczęściej są nauczycielkami w przedszkolu lub szkole. Typowo kobiece elementy wyglądu zewnętrznego to kolczyki i naszyjnik.

Rysunek 5. Zestawienie częstości wyborów dokonywanych w kategorii: cechy wyglądu

DYSKUSJA WYNIKÓW

Dzieci w wieku przedszkolnym mają na temat płci w zakresie cech psychicznych, czynności codziennych, przedmiotów, zawodów oraz

Typowy mężczyzna jest silny i zaradny. Wykonuje czynności domowe związane z naprawami oraz prace wymagające siły. Przedmioty najczęściej kojarzone z mężczyznami można powiązać z pracami domowymi

(młotek, drabina) oraz z dbaniem o wygląd (maszynka do golenia). W sferze zawodowej mężczyźni są strażakami, mechanikami samochodowymi, policjantami oraz kierowcami karetek. Męski wygląd zewnętrzny charakteryzują takie elementy ubioru, jak: koszula, krótkie spodenki, czapka z daszkiem, skarpetki, teczka oraz tatuaż.

Obraz typowej kobiety, a także obraz typowego mężczyzny u badanych dzieci w wieku przedszkolnym można uznać za tradycyjny. Na treść stereotypów obu płci składają się głównie czynności codzienne, związane z rolą płciową, w dalszej kolejności są to w wypadku kobiet charakterystyczne przedmioty, zawody, cechy wyglądu oraz cechy psychiczne, zaś w wypadku mężczyzn cechy wyglądu, zawody, przedmioty oraz cechy psychiczne. Stereotypowy obraz mężczyzny jest zbudowany z większej liczby skojarzeń, co sugeruje, że jest on bardziej wyraźny i lepiej znany dzieciom w wieku przedszkolnym, na co wskazują międzykulturowe badania Best *et al.*, (1977). Treść stereotypów u dzieci w wieku przedszkolnym jest zgodna z wynikami wcześniejszych badań prowadzonych nad stereotypami płciowymi w zakresie cech psychicznych (Best *et al.*, 1977), czynności codziennych (Kosakowska, 2004; Mandal, 1998) oraz wykonywanych zawodów (Liben, Bigler, Krogh, 2001; Martin, Wood, Little, 1990).

Dodatkowo, analizując treść stereotypów u dzieci w wieku przedszkolnym, wzięto pod uwagę to, w jakim zakresie badani oceniali cechy psychiczne, czynności codzienne, przedmioty, zawody oraz cechy wyglądu w sposób dychotomiczny, a w jakim przypisywali je obu płciom.

W kategorii „czynności codzienne” najwięcej stwierdzeń zostało przypisanych w sposób dychotomiczny, jako wykonywane tylko przez kobiety lub tylko przez mężczyzn. Można zatem przypuszczać, że stereotypy w tym zakresie są szczególnie silne i to one stanowią trzon wiedzy dzieci o typowych przedstawicielach płci. Widoczny jest również wąski obszar przenikania się tradycyjnych ról płciowych. Zdaniem przedszkolaków kobieta i mężczyzna wspólnie zajmują się dziećmi oraz obo-

je mogą prowadzić samochód. Jak wskazują badania CBOS z 2006 roku, środowisko domowe dostarcza dzieciom wzorca, zgodnie z którym kobieta zajmuje się większością domowych obowiązków przy pewnym wsparciu ze strony mężczyzny. Podobny obraz podziału obowiązków można zaobserwować także w rodzinach z obojgiem pracujących rodziców, gdzie status zawodowy kobiety jest wysoki (Biernat, Wortman, 1991).

W kategorii „cechy psychiczne” największy procent stwierdzeń został przyporządkowany jako charakteryzujący zarówno kobiety, jak i mężczyzn. Taki sposób postrzegania płci przez badane przedszkolaki wskazuje na zawężenie kategorii „kobieco-męskie cechy psychiczne” do swego rodzaju rdzenia, który stanowią siła i zaradność jako cechy męskie oraz słabość jako cecha kobieca. Fakt ten może mieć związek z sugerowanym przez niektórych badaczy pojawianiem się nowoczesnego stereotypu przedstawicieli płci – bardziej męskiej kobiety i bardziej kobiecego mężczyzny, którzy poza cechami typowymi dla własnej płci posiadają także cechy typowe dla płci przeciwnej (Badinter, 1993; Mandal, 2004, Pankowska, 2005).

Trzeba jednak pamiętać, że kategoria cech psychicznych jest najbardziej abstrakcyjną spośród badanych kategorii i mogła być dla badanych zbyt trudna do oceny. Ponieważ, jak wskazują Martin, Wood, Little, (1990), dzieci mogą przypisywać cechy psychiczne do określonej płci później niż bardziej konkretne charakterystyki (takie jak: przedmioty, zajęcia i cechy wyglądu), badani, nie wiedząc, czy dana cecha jest bardziej charakterystyczna dla kobiet czy mężczyzn, uznawali ją za wspólną dla obojga płci. Wydaje się zatem, że ten aspekt dziecięcej wiedzy o stereotypach płci wymaga potwierdzenia w kolejnych badaniach, w których procedura zostanie zmodyfikowana i uproszczona.

W zakresie kolejnych analizowanych kategorii, takich jak: przedmioty oraz zawody, większość stwierdzeń została przypisana obu płciom. Wśród przedmiotów kojarzonych równocześnie z kobietami i mężczyznami znalazły się współczesne przedmioty codzienne-

go użytku (komputer, karty kredytowe, telefon komórkowy, kuchenka mikrofalowa, kalkulator), z których na co dzień korzystają przedstawiciele obojga płci.

W grupie zawodów, które badani uznali za możliwe do wykonywania zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn, poza zawodami tradycyjnie uznawanymi za neutralne (pisarz, skrzypek, kucharz), znalazły się także zawody stereotypowo przypisywane kobietom (praca w bibliotece, supermarkecie, zakładzie fryzjerskim) lub mężczyznom (leczenie ludzi [Liben, Bigler, Krogh, 2001; Martin, Wood, Little, 1990]). Obserwacja współczesnego rynku pracy wydaje się zgodna z wyborami dokonanymi przez badanych – kobiety i mężczyźni mają równy dostęp do wymienionych zawodów.

W kategorii cech związanych z wyglądem najczęściej charakterystyk badani uznali za typowo męskie. Równocześnie mała liczba cech uznanych za typowo kobiece oraz wspólne dla obojga płci nie pozwala na jednoznaczne określenie sposobu kategoryzowania poszczególnych elementów wyglądu składających się na treść stereotypu w tym zakresie.

W badaniu nie wykazano zasadniczych różnic w treści stereotypów kobiet i mężczyzn u badanych dziewcząt i chłopców. Zaobserwowane różnice dotyczyły pojedynczych charakterystyk w większości w obrębie stereotypu mężczyzny. Chłopcy częściej spostrzegali mężczyzn jako silnych i samodzielnych. Zarówno dziewczęta, jak i chłopcy obserwowali mężczyzn podczas czynności domowych wymagających siły.

Podsumowując, obraz kobiety i mężczyzny, jaki posiada współczesny przedszkolak, wydaje się odzwierciedlać kierunki przemian społeczno-kulturowych oraz dokonujących się zmian w sposobie spostrzegania kobiet i mężczyzn w różnych sferach życia codziennego. Dychotomiczny podział w zakresie ról płciowych wynikający z podziału obowiązków stanowi trzon dziecięcych stereotypów. Jak pokazują przeprowadzone badania, silniejszej stereotypizacji podlega wygląd zewnętrzny mężczyzny aniżeli kobiet, natomiast w zakresie cech psychicznych, przedmiotów oraz zawodów kategoria „męskie–kobiece” jest uzupełniana przez kategorię „wspólne”, co sugeruje ich słabszą stereotypizację.

BIBLIOGRAFIA

- Ashmore R.D., Del Boca F.K. (1981), *Conceptual Approaches to Stereotype and Stereotyping* [w:] D.L. Hamilton (red.), *Cognitive Process in Stereotyping and Intergroup Behavior*, 1–36, NJ: Erlbaum.
- Badinter E. (1993), *XY. Tożsamość mężczyzny*. Warszawa: WAB.
- Bee H. (2004), *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Best D.L., Williams J.E., Cloud J.M., Davis S.W., Robertson L.S., Edwards J.R., Giles H., Fowles J. (1977), Development of Sex – Trait Stereotypes among Young Children in United States, England, and Ireland. *Child Development*, 48, 1378–1384.
- Best D.L., Williams J.E. (2002), Perspektywa międzykulturowa [w:] B. Wojciszke (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmiennie spojrzenie na różnice*, 118–145. Gdańsk: GWP.
- Biernat M., Wortman C.B. (1991), Sharing of Home Responsibilities Between Professionally Employed Women and Their Husbands. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 6, 844–860.
- Brannon L. (2002), *Psychologia rodzaju*. Gdańsk: GWP.
- Chybicka A. (2008), Stereotypy płci u dzieci trzyletnich, pięcioletnich i dziesięcioletnich – analiza porównawcza. *Psychologia Rozwojowa*, 13,4, 59–69.
- Deaux K., Kite M. (2002), Stereotypy płci [w:] B. Wojciszke (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmiennie spojrzenie na różnice*, 354–379. Gdańsk: GWP.
- Deaux K., Lewis L.L. (1984), Structure of Gender Stereotypes: Interrelationships among Components of Gender Label. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46,5, 991–1004.
- De Lisi R., Gallagher A.M. (1991), Understanding of Gender Stability and Constancy in Argentinean Children. *Merril Palmer Quarterly*, 37, 483–502.

- Fiske S.T., Taylor S.E. (1991), *Social Cognition*. New York: McGraw-Hill.
- Kosakowska N. (2004), Stereotypy kobiecych i męskich ról społecznych w ocenie dzieci, nastolatków i dorosłych. *Psychologia Rozwojowa*, 9, 3, 65–79.
- Levy G.D., Taylor H.G., Gelman S.A. (1995), Traditional and Evaluative Aspects of Flexibility in Gender Role, Social Conventions, Moral Rules, and Physical Laws. *Child Development*, 66, 515–531.
- Liben L.S., Bigler R.S., Krogh H.R. (2001), Pink and Blue Collar Jobs: Children's Judgment of Jobs Status and Job Aspirations in Relation to Sex of Worker. *Journal of Experimental Child Psychology*, 79, 346–365.
- Mandal E. (1998), Stereotypy matki i ojca u dzieci w różnym wieku. *Psychologia Wychowawcza*, 4, 333–337.
- Mandal E. (2004), *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stosowania stereotypów związanych z płcią*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Martin C.L., Wood C.H., Little J.K. (1990), The Development of Gender Stereotype Components. *Child Development*, 61, 1891–1904.
- O'Brien M.U., Huston A.C., (1985), Development of Sex-typed Play Behavior in Toddlers. *Child Development*, 21, 5, 866–871.
- Pankowska D. (2005), *Wychowanie a role płciowe*, Gdańsk: GWP.
- Piaget J. (2005), *Mowa i myślenie dziecka*. Warszawa: PWN.
- Ruble D.N., Taylor L.J., Cyphers L., Greulich F.K., Lurye L.E., Shrout P.E. (2007), The Role of Gender Constancy in Early Gender Development. *Child Development*, 78, 4, 1121–1136.
- Slaby R.G., Frey K.S. (1975), Development of Gender Constancy and Selective Attention to Same-sex Models. *Child Development*, 46, 849–856.
- Szmiągalska B. (2009), *Badanie stereotypów płci w okresie średniego dzieciństwa – prezentacja narzędzia*. Materiały konferencyjne. XVII Ogólnopolska Konferencja Psychologii Rozwojowej: Wrocław.
- Tajfel H. (1969), Cognitive Aspects of Prejudice. *Journal of Social Issues*, 25, 4, 79–97.
- Tomaszek M. (2009), *Badanie stereotypów płci w okresie średniego dzieciństwa – prezentacja wyników*. Materiały konferencyjne. XVII Ogólnopolska Konferencja Psychologii Rozwojowej: Wrocław.
- Trautner H.M., Ruble D.N., Cyphers, L., Kirsten B., Behrendt R., Hartmann P. (2005), Rigidity and Flexibility of Gender Stereotypes in Childhood: Developmental or Differential? *Infant and Child Development*, 14, 365–381.
- Williams J.E., Best D.L. (1982), *Measuring Sex Stereotypes: A Thirty-Nation Study*. Beverly Hills, CA: Sage.